

**Yusifov Ceyhun
Ramiz oğlu**

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Vergilər Nazirliyinin
Tədris Mərkəzi

AZ 5600. Şamaxı rayonu,

yusifov07@mail.ru

UOT 336.1:336.22 (479.24)

AZƏRBAYCANIN VERGİ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN MİLLİ İQTİSADİYYATIN RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİNDƏ ROLU

səh. 97-108

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - dövlətin vergi təhlükəsizliyi sisteminin milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyi kontekstində tədqiqidir.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli yanaşma və müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın nəticələri - vergi təhlükəsizliyi sisteminin məzmunu, funksiyaları əsas elementləri tədqiq olunmaqla onların milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinə təsiri müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - vergitutma məsələlərinə milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyi baxımından daha geniş yanaşmaya ehtiyac vardır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi ilə bağlı vergitutma məsələlərinin həllində elmi mənbə kimi istifadə imkanlığı.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - vergi təhlükəsizliyi məsələlərinə rəqabətqabiliyyətlilik kontekstindən yanaşılmışdır.

Açar sözlər: vergi təhlükəsizliyi, milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyi.

1. Giriş

Ölkəmizin təbii sərvətlərindən, iqtisadi resurslarından və əlverişli coğrafi mövqeyindən səmərəli istifadəni təmin edən iqtisadi siyasətin nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan müasir iqtisadi potensialının inkişaf templərinə görə dünyanın öndə gedən dövlətlərindən birinə çevrilmişdir. 2012-ci ildə Dünya İqtisadi Forumunun dərc etdiyi “Qlobal rəqabətədavamlılıq hesabatında” Azərbaycanın dünyanın 144 ölkəsi arasında 46-cı yeri tutması və MDB-də ən rəqabətədavamlı iqtisadiyyata malik olması ölkəmizdə aparılmaqda olan iqtisadi siyasətin yüksək uğurlarının göstəricisidir[1].

2003-2011-ci illərdə ümumi daxili məhsulun (ÜDM) orta illik artım tempi 14,2 faiz, qeyri-neft sektorunda isə 10,7 faiz olmuşdur. 2003-2011-ci illərdə ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 25,3 dəfə, dövlət büdcəsi 16,6 dəfə, bank aktivlərinin həcmi 10,4 dəfə, nominal əmək haqqı 5,9 dəfə, nominal orta aylıq pensiya 6,1 dəfə artmış, yoxsulluğun səviyyəsi 44,7 faizdən 7,6 faizə enmişdir [11].

Azərbaycan Respublikasının inkişaf templəri onun dünyaya siyasi və iqtisadi inteqrasiyasına əlverişli imkanlar açmaqla yanaşı ölkə iqtisadiyyatı qarşısında bu imkanlardan daha da səmərəli istifadə edilməsi kimi vəzifəni qarşıya qoyur. Bu baxımdan, milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin mühüm elementlərindən olan vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələlərinin tədqiqi xüsusi aktuallığı ilə seçilir.

Məqalədə vergi təhlükəsizliyi sisteminin rəqabətqabiliyyətlilik kontekstində tədqiqi, onun məzmunu və funksiyalarının, əsas elementlərinin milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinə təsirinin müəyyən edilməsi məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur.

2. Vergi təhlükəsizliyi sisteminin məzmunu

Vergi təhlükəsizliyi sistemi adi vətəndaşların, biznesin, cəmiyyətin və dövlətin vergi maraqlarını əhatə etməlidir. Buna görə də, vergi təhlükəsizliyinin subyekt tərkibi biznesin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları ilə təmsil olunur.

Vergi təhlükəsizliyinin subyekt tərkibinin müəyyən edilməsi isə vergi təhlükəsizliyi konsepsiyasının “cəmiyyətin vergi təhlükəsizliyi”, “biznesin vergi təhlükəsizliyi” və “dövlətin vergi təhlükəsizliyi” kimi anlayışlarla genişləndirilməsinə imkan verir [2, 3].

Vergi təhlükəsizliyi sisteminin iqtisadi məzmununa sistemli yanaşmada isə onun ölkənin milli, iqtisadi və maliyyə təhlükəsizliyi sistemlərinin altsistemi olduğunu qeyd edə bilərik.

Milli təhlükəsizlik - şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin daxili və xarici təhlükələrdən qorunma sisteminin elə vəziyyətidir ki, bu zaman vətəndaşların konsti-

tutsion hüquqları, azadlıqları, ləyaqətli həyat səviyyəsi ilə yanaşı dövlətin ərazi bütövlüyü və dayanıqlı inkişafı təmin olunur [2, 3].

İqtisadi təhlükəsizlik - iqtisadiyyatın və hakimiyyət orqanlarının elə vəziyyətidir ki, xarici və daxili proseslərin ən pessimist inkişaf variantında milli maraqların qorunması və ölkənin müdafiə potensialı təmin olunur. İqtisadi təhlükəsizliyə alternativ yanaşmalarda isə fərqli məzmunca bir qədər fərqli mövqeni görmək mümkündür: ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi iqtisadi, siyasi, hüquqi, elmi-texniki və digər şərtlərin elə uyğunluğu dərk olunur ki, onlar uzunmüddətli perspektivdə daha səmərəli üsullarla əhalinin hər nəfərinə düşən iqtisadi resursların miqdarının dayanıqlı və dinamik inkişafını təmin etmiş olsun [2, 3].

Maliyyə təhlükəsizliyi - maliyyə institutlarının elə vəziyyətidir ki, bu zaman xarici və daxili proseslərin ən pessimist inkişaf variantında belə maliyyə sistemi və maliyyə institutlarının harmonik və sosial yönümlü inkişafı təmin olunur [2, 3].

Vergi təhlükəsizliyi - vergi sisteminin elə vəziyyətidir ki, bu zaman biznesin, cəmiyyətin və dövlətin vergi maraqlarının daxili və xarici təhdidlərdən qorunması təmin olunur vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sistemi dedikdə, iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə vergi təhdidlərinin müəyyən edilməsi, proqnozlaşdırılması və aradan qaldırılmasına istiqamətlənmiş hüquqi, təşkilati-inzibati, maddi-texniki və digər vasitələrin məcmusu nəzərdə tutulur [2, 3]. Buna görə də, vergi münasibətlərinin iştirakçılarının – dövləti, biznes nümayəndələrini və cəmiyyəti – vergi təhlükəsizliyi sistemi çərçivəsində bütöv sosial strukturlar kimi qarşılıqlı əlaqə və fəaliyyət kontekstində tədqiq edilməsi daha yaxşı nəticələr verə bilər. Belə inteqrasiya-sistem yanaşma çərçivəsində alınan nəticələr vergi təhlükəsizliyini sosial-iqtisadi kateqoriya olaraq prinsip və elementlərinin vəhdəti çərçivəsində xarakterizə etmək olar.

Hər bir dövlətin sosial-siyasi məqsədləri onun müxtəlif sosial dəyərlərə malik olan və fərqli üsullarla təmin edilən vergi təhlükəsizliyini tələb edən iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin ictimai münasibətlərinə iqtisadi təsirində təzahür olunur [2].

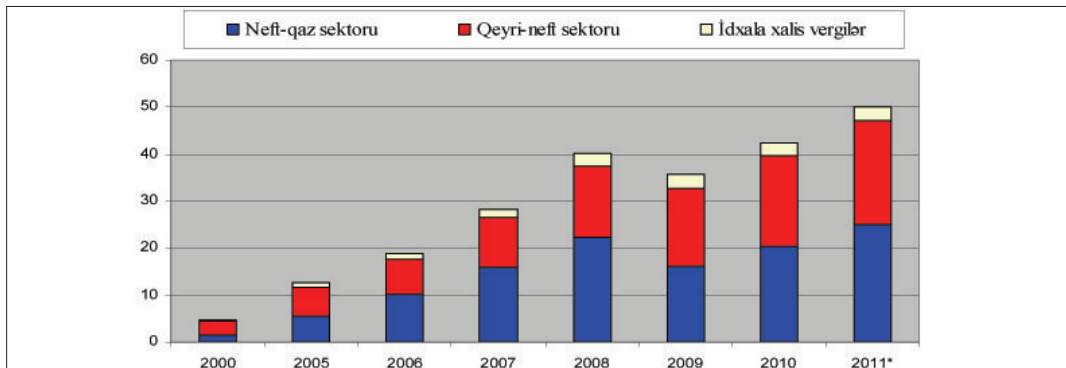
3. Dövlətin vergi təhlükəsizliyi sistemi ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin alt sistemi kimi

Dünyada baş verən global proseslərin və regional xüsusiyyətlərin düzgün nəzərə alınması əsasında həyata keçirilən siyasət nəticəsində Azərbaycan dövlətinin iqtisadi əsası yarandı. Qeyd etmək lazımdır ki, rəqabətqabiliyyətlilik sahəsində xarici elmi tədqiqatların əsası 16 Avropa ölkəsinin iqtisadi mövqeyinin müqayisəli öyrənilməsi bazası əsasında 1979-cu ildə Dünya İqtisadi Forumun (DİF) sədri professor Klaus Şvab tərəfindən qoyulmuş, beynəlxalq rəqabətqabiliyyətlilik reytinginin göstəricisi isə ilk dəfə 1986-cı ildə istifadə olunmuşdur. Bu göstərici Harvard Universitetinin professoru Maykl Porterin rəqabətqabiliyyətliliyin formalaşma amilləri və ya deter-

minant nəzəriyyəsi əsasında ölkələrin mikroiqtsadi nöqtəyi-nəzərdən ətraflı tədqiqini nəzərdə tutur. Rəqabətqabiliyyətliliyin müasir reytingi Kolumbiya universitetinin professoru Ksavye Sapa-i-Martinin Porterin nəzəriyyəsi əsasında DİF üçün işləyib hazırladığı metoda əsaslanır. Belə reyting ilk dəfə 2004-cü ildə təqdim olunmuş, 2007-ci ildə təkmilləşdirilmişdir. Bu metoda uyğun olaraq hər bir ölkəyə 12 parametr, o cümlədən makro iqtisadi statistika, təhsil, bazar həcmi, işçi qüvvəsi bazarının effektivliyi və s. əsasında tərtib edilmiş öz qiyməti verilir. Təzə metodologiyanın fərqi odur ki, reytingdə iştirak edən bütün ölkələr 3 qrupa bölünür; istehsal amilləri hesabına, ehtiyatlardan istifadə etmənin effektivliyi hesabına və innovasiya fəaliyyəti hesabına inkişaf edənlər. Tədqiqatların nəticələri hər il qlobal rəqabətqabiliyyətlilik üzrə hesabatda əks olunur [1, 4].

DİF indeks göstəricilərinin dinamikası bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün nəinki mövcud rəqabət üstünlüklərinin saxlanmasının önəmli olduğunu, həm də yeni, yüksək texnologiyalara və «biliklərin iqtisadiyyatı»-na əsaslanan innovasiyalı iqtisadiyyatın tətbiqi yolu ilə daha yüksək üstünlüklərə keçmək və bununla milli iqtisadi təhlükəsizliyimizin təmini üçün mümkün olan hər şeyi etmək haqqında danışmağa imkan verir. Bununla yanaşı, DİF-in reytinglərinin təhlili göstərir ki, bunu yalnız uğurlu makroiqtisadi göstəricilər hesabına etmək mümkün olmayacaq. Azərbaycanın müasir iqtisadiyyatının keyfiyyətli artımı ilə hər yeni addım daha çox qüvvə tələb edir və burada iqtisadi təhlükəsizliyə təsir edən bütün amillərin yalnız tarazlı və kompleks yaxşılaşdırılması uğurun zəmini ola bilər.

Azərbaycanın beynəlxalq ticarətdə rəqabət üstünlüyü müstəqilliyimizin ilk illərində xammal resurslarına əsaslanırdı. Dövlətin neft gəlirlərindən istifadə üzrə uğurlu strategiyası iqtisadi inkişafın resurs əsasında investisiya əsasına keçməsinə şərait yaratdı. Ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi üzrə aparılmaqda olan siyasət də artıq uğurlu nəticələr verməkdədir. Hazırda iqtisadi şaxələndirmənin nəticəsi olaraq qeyri-neft sektorunun ÜDM-də xüsusi çəkisi neft sektoruna nisbətən üstün artım tempinə malikdir.

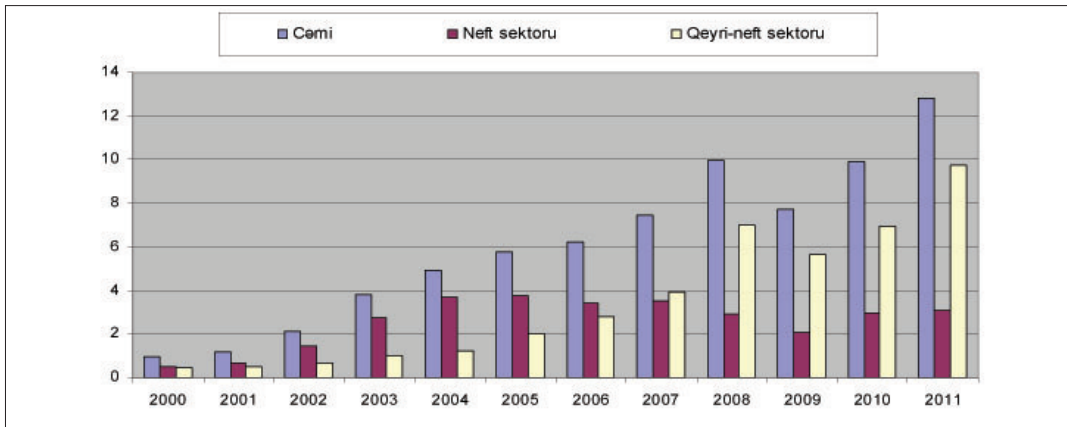

Şəkil 1. ÜDM-in strukturu (milyard manatla)

Mənbə: www.azstat.org - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin saytı

Qeyri-neft sektorunun 2006-cı ildə ÜDM-də xüsusi çəkisi 40,7% idisə 2011-ci ildə bu göstərici 43,2% səviyyəsində yüksəlmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizin qeyri-neft sektorunun artımı mütləq göstəricilərlə ifadədə daha böyük sürətlə artmışdır. Azərbaycanın investisiya siyasətində də qeyri-neft sektoruna xüsusi diqqət yetirilir.

Müstəqillik illərində Azərbaycanda aparılmaqda olan investisiya siyasəti nəticəsində ölkə iqtisadiyyatına 1992-ci ildən başlayaraq, bu günə qədər təxminən 120 milyard manat investisiya qoyulmuşdur. Bu investisiyaların 72,8 milyard manatı 2000-2011-ci illər ərzində reallaşmışdır. 2011-ci ildəki investisiyaların 12,8 milyard manatlıq həcmi 2000-ci ilin müvafiq göstəricisindən təxminən 13 dəfə çoxdur. Aşağıdakı kistoqramda həm ümumi investisiyaların dinamikası, həm də onun neft və qeyri-neft sektoruna görə strukturunun dinamikası verilmişdir.

Şəkil 2. Neft sektoru və qeyri-neft sektoru üzrə əsas kapitəla yönəldilmiş investisiyalar (mlrd.manat).

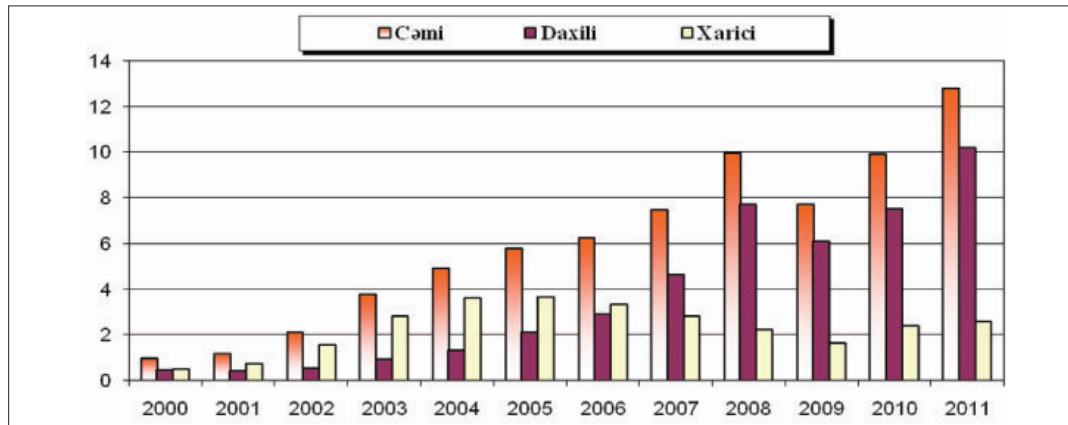
Mənbə: www.azstat.org - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin saytı

Əlamətdar haldır ki, bu investisiyaların 42 milyard manatı qeyri neft sektoruna, 30,8 milyard manatı isə neft sektoruna yatırılmışdır. Kistoqramdan görüldüyü kimi, 2007-ci ildən başlayaraq qeyri-neft sektoruna, neft sektoruna nisbətən daha çox investisiya qoyulmağa başlanmışdır. Böhran illəri olan 2009 və 2010-cu illərdə qeyri-neft sektoruna qoyulan investisiyaların həcmi 2008-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə, bir qədər az olsa da, bu investisiyalar neft sektoru ilə müqayisədə yenə də üstün mövqedə olmuşlar. Bu fərq 2009-cu ildə 2,7 dəfə, 2010-cu ildə 2,3 dəfə, 2011-ci ildə isə 3,2 dəfə qeyri-neft sektorunun xeyrinə olmuşdur.

1998-ci il böhranından dərhal sonra Harvardda biznes məktəbinin professoru, DİF-in Qlobal Rəqabətqabiliyyətliliyi İndeksinin (Global Competitiveness Index) hesablanması metodologiyasının banisi Maykl Porter xəbərdarlıq edirdi ki, xarici investisiyalar heç də avtomatik olaraq iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin

edilməsi problemlərinin hamısını həll etmir və xarici mənbələrlə müqayisədə milli mənbələrin də prioritetini vurğulayırdı. Xarici kapitalın iri axınları, əgər bu axınlar müəyyən edilmiş valyuta kursunun saxlanması ilə stimullaşdırılırsa, bu zaman ciddi problemlər doğura bilər. Xarici borcların, xüsusilə də qısamüddətli kreditlər üzrə artması makroiqtisadi sabitlik məsələsinin həllini çətinləşdirir, inflyasiya təzyiqini və ixracın rəqabətqabiliyyətinin aşağı düşməsinə gücləndirir. Qısamüddətli likvid aktivlərin iri yığımları maliyyə resurslarının qəfil axını riskini yaradır. Bunun nəticələrini tam həcmdə 2008-ci il böhranından zərərçəkmiş dövlətlər hiss etmişlər ki, bu zaman investorların kütləvi surətdə «qaçış»ı iqtisadiyyatda mənfi proseslərin güclənməsinə səbəb olmuş və bunun nəticəsi fond bazarlarının çökməsi olmuşdur [5, 10].

Qeyd olunan yanaşmadan Azərbaycanda aparılan investisiya siyasətinə baxsaq, bu sahədə də ölkəmizin uğurlarını qeyd edə bilərik.

Şəkil 3. Əsas kapitalla qoyulmuş daxili və xarici investisiyaların dinamikası (milyard manatla)

Mənbə: www.azstat.org - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin saytı

Göründüyü kimi, 2007-ci ildən başlayaraq daxili investisiyalar həcminə və artım tempiyinə görə xarici investisiyalardan üstün mövqeyə keçmişdir. 2011-ci ildə daxil və xarici investisiyalar arasındakı fərq təxminən 4 dəfə olmuşdur.

İqtisadi təhlükəsizliyin mühüm elementlərindən biri dövlətin maliyyə təhlükəsizliyidir, belə ki, maliyyə sistemi ölkənin bütün iqtisadiyyatının mühüm hissəsindən ibarət olub, onun hər bir sahəsini bilavasitə müəyyən edir. Məlum olduğu kimi, dövlətin maliyyə təhlükəsizliyi sistemi aşağıdakı təsnifatı nəzərdə tutur:

- ❖ dövlət büdcəsinin təhlükəsiz vəziyyəti;
- ❖ vergi təhlükəsizliyi;
- ❖ daxili və xarici dövlət borclarının təhlükəsiz vəziyyəti;
- ❖ pul dövriyyəsi sisteminin təhlükəsizliyi;

- ❖ bank-kredit sisteminin təhlükəsiz vəziyyəti;
- ❖ qızıl-valyuta ehtiyatlarının təhlükəsiz vəziyyəti.

Yuxarıda göstərilən bütün elementlər bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədədir, hər bir element isə ümumi sistemin altsistemidir.

Dövlətin vergi təhlükəsizliyinin mahiyyəti dövlətin vergi təhlükəsizliyi konsepsiyasının formalaşdığı zaman daha tam və dərinədən açıla bilər. Onun əsasında aşağıdakılar durmalıdır:

1. Vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi nəzəriyyəsi məsələləri;
2. Vergi siyasətinin optimallaşdırılması məsələləri dövlətin maliyyə siyasətinin mühüm elementi kimi;
3. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin vergiqoyma sahəsində praktiki fəaliyyətinin gedişində təhlükəsizlik prinsiplərinə riayət edilməsinin tətbiqi məsələləri.

Sadalanan hər üç bəndlərdən hər biri nəinki vahid sənəd kimi dövlətin vergi təhlükəsizliyi konsepsiyasının tərkib hissəsi, həm də sərbəst elmi tədqiqatın predmeti ola bilər. Bu zaman, fikrimizcə, qeyd etmək lazımdır ki, dövlətin vergi təhlükəsizliyinin aktual cari problemləri nöqtəyi-nəzərindən yuxarıda adları çəkilən istiqamətlərdən daha önəmlisi üçüncüdür.

Vergi təhlükəsizliyinin infrastruktur təminatı metodlarının səmərəliliyi vergiqoyma sahəsində müəyyən şərtlərin yaradılmasından ibarət olub, vergi ödəyicisinin daim vergiqoymanın optimal sisteminin seçilməsinə stimulu yüksəltməlidir ki, bu da müasir bazar iqtisadiyyatı və daim dəyişən vergi qanunvericiliyi şəraitində mürəkkəb çoxmeyarlı vəzifədir. Vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin infrastrukturunu mexanizmləri institusional mexanizmlərlə qarşılıqlı əlaqədə olan və dövlətin, biznesin və cəmiyyətin vergi maraqlarının tənzimlənməsi və mühafizəsi problemlərinin daha intellektual həll edilməsinə təmin edən əlavə elmi yanaşmalar, prinsip və metodların məcmusudur. Vergi sisteminin kifayət qədər mürəkkəb və daim dəyişən mexanizm olduğu ilə əlaqədar olaraq, dövlətin və cəmiyyətin vergi təhlükəsizliyinə təsir edən infrastruktur metodlarının əsasında aşağıdakı modellər dura bilər [6, 8]:

- Klassik model onunla səciyyələnir ki, dövlət və biznes özünün uzunmüddətli maliyyə sabitliyini dövlətin milli maraqları, inzibati-ərazi quruluşu, dövlət-özəl maliyyə axınlarının bölüşdürülməsi prioritetləri və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin stimullaşdırılmasından asılı olaraq dövlətin sosial-iqtisadi inkişafının müxtəlif dövrlərində strateji və taktiki vəzifələrin həllinə yönəldilmiş vergi preferensiyaları kompleksindən istifadə ilə təşkil etməyə çalışır. Bu halda vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün qərarların qəbul edilməsi bazar mexanizmlərinin sabit fəaliyyəti və makro və mikroiqtsadi proseslərin tənzimlənməsi məqsədilə vergiqoymanın bütün variantlarının sadə hesablamalarının nəzərə alınması və bu və ya digər ölkə üçün daha yaxşı

nəticənin seçilməsi ilə bağlıdır. Bu yanaşma zamanı vergi riskləri minimaldır, belə ki, hər iki tərəf özünü mənfəəti vəziyyətlərdən və bununla da xarici və daxili təhlükələrdən müdafiə etmək marağındadır.

- Vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin infrastruktur metodlarının innovasiya modeli maksimum resurs veriminə nəzərdə tutulmaqla, vergiqoymanın bütün sahələrində innovasiya yanaşmalarının işlənilməsinə və real tətbiqinə yönəldilmiş daha intellektual yanaşma ilə xarakterizə olunur. Belə model vergi siyasətinin və vergiqoymanın təkmilləşdirilməsinin yeni yollarının axtarılmasına, həmçinin, həm dövlətin, həm də biznesin maraqlarının qorunması səviyyəsində innovasiya istiqamətində vergi təhlükəsizliyi sisteminin yaradılmasına əsaslanır. İqtisadi böhranlar şəraitində idarəetmə qərarlarının qeyri-standart qəbul edilməsi dövrü başlanır ki, burada biznesin rəqabət mövqelərinin güclənməsində və biznesin yaşamasında həlledici rol müxtəlif vergi sxemlərinin daimi axtarışı və tətbiqi qabiliyyəti oynayır. Klassik modeldən fərqli olaraq, innovasiya modeli vergi təhlükəsizliyinin yüksək riskli təminat metodlarını seçir, yəni yüksək qeyri-müəyyənlik dərəcəsini seçir ki, bu da əlavə gəlirlərin əldə edilməsi ilə əlaqədardır. Zidd maraqların birliyində və mübarizəsində vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin müxtəlif innovasiya metodları qurulur ki, bu da iqtisadi təhlükəsizlik nəzəriyyəsinin inkişafının hərəkətverici qüvvəsidir.

Müxtəlif ölkələrin milli vergi təhlükəsizliyi sisteminin üstünlükləri və ya nöqsanları sahibkarlar üçün biznes fəaliyyətindən maksimum dərəcədə səmərəli nəticə əldə etməyə cəlb edən müəyyən vergi riski ilə bağlıdır. Potensial investorlar Rusiyada vergi təhlükəsizliyi sisteminin dünya birliyində qəbul edilmiş vergi norma və prinsiplərinə uyğun gəlməsi dərəcəsindən asılı olaraq, öz investisiyalarının cinayətəkar təcavüzlərdən hüquqi müdafiəsinin dərəcəsini qiymətləndirirlər. Beynəlxalq vergi tənzimlənməsinin iqtisadi təhlükəsizliyin səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş liberallaşdırılmasının və ahəngdarlığının başlıca strateji istiqamətləri, fikrimizcə, aşağıdakılardır [6]:

- ikiqat vergiqoymanın aradan qaldırılması və müxtəlif dövlətlərin vergi sistemlərinin və vergi siyasətinin ahəngdarlığının yaradılması;
- başqa dövlətdə xarici iqtisadi siyasət apararaq qabaqcıl təsərrüfat subyektlərinin vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi; bu zaman vergi ayrı-seçkiliyinin aradan qaldırılması yolu ilə əlverişli vergi iqlimi təmin edilir;
- beynəlxalq kommertiya fəallığının yüksəldilməsi, qarşılıqlı əməkdaşlıq sayəsində ölkələr arasında kapital axınlarının artması: kapital ixracatçısı olan ölkə özünün biznes-rezidentlərindən gəlirlərdən vergi şəklində qazanc əldə edir, kapital idxalçısı olan ölkə isə milli iqtisadiyyatına, həmçinin güzəştli vergiqoyma ilə cəlb olunan xarici investisiyalar alır;
- beynəlxalq vergi münasibətlərinin ayrı-seçkiliyi, bu zaman fiskal orqanlarla

informasiya mübadiləsinin köməyi ilə özünün vergi suverenliyi və vergidən yayınma faktları olduqda qabaqcadan araşdırmaların aparılması təmin edilir;

- vergiqoymanın müxtəlif dövlətlər və vergi ödəyiciləri arasında beynəlxalq hüquq normaları əsasında meydana çıxan mübahisəli məsələlərin razılaştırılması prosedurlarının işlənilib hazırlanması.

Azərbaycan Respublikasının vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi Azərbaycan vergi orqanlarının üzərinə düşür. Onların fəaliyyəti vergi inzibatçılığının gedişində, eyni zamanda, xəbərdarlıq metodlarından istifadə və vergi təhlükəsizliyi risklərinin aşkara çıxarılması ilə bağlıdır. Lakin vergi orqanlarının fəaliyyətinin müxtəlif elementləri ölkənin vergi təhlükəsizliyinin təminatı sistemində müxtəlif yerləri tutur. Bu fərqləri nəzərdən keçirmək üçün vergi orqanlarının Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsində təsbit olunmuş öhdəlikləri siyahısına müraciət etmək lazımdır. Burada vergi orqanlarının əsas öhdəlikləri aşağıdakılardır:

- ❖ vergilər haqqında qanunvericiliyə riayət edilməsi;
- ❖ vergilər haqqında qanunvericiliyə riayətə nəzarətin həyata keçirilməsi, təşkilatların və fiziki şəxslərin uçotunun aparılması;
- ❖ vergi ödəyicilərinə və digər subyektlərə vergiqoyma məsələləri üzrə informasiyanın təqdim edilməsi;
- ❖ artıq tutulmuş vergi və yığımların qaytarılması haqqında qərarların qəbul edilməsi;
- ❖ vergi sirrinin qorunmasına riayət və s.

Ölkənin vergi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi nöqtəyi-nəzərindən vergilər haqqında qanunvericiliyə riayət edilməsinə nəzarət üzrə vergi orqanlarının funksiyası daha önəmlidir. Bu funksiyanın həyata keçirilməsi zamanı vergi orqanları vergi yoxlamaları keçirir, qarşılıqlı razılaşmalar əsasında nazirliklər və dövlət orqanları vergi və vergi cinayətləri, görülən tədbirlər və aparılan yoxlamalar barədə onlarda olan mövcud materiallarla məlumatlandırılır. Vergi nəzarəti uçot və hesabatların yoxlanması, gəlir əldə etmək üçün və başqa formalarda istifadə olunan binalara və ərazilərə baxış formasında həyata keçirilir. Vergi yoxlamalarının gedişində aşkara çıxan, xarakteri və ictimai təhlükəsi dərəcəsiəndən asılı olaraq hüquq pozuntuları vergi hüquq pozuntuları (*vergi məbləğinin ödənilməməsi, vergi bəyannaməsinin təqdim edilməməsi və s.*), inzibati hüquq pozuntuları (*həbs qoyulan əmlakdan istifadə qaydalarının pozulması və s.*) və vergi cinayətləri kimi təsnifləşdirilir. Məhz vergi cinayətləri çox yayıldıqda vergi təhlükəsizliyi üçün daha böyük risklər yaranır. [6, 7]

Bununla belə, qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycanda əldə edilmiş siyasi sabitlik şəraiti, həmçinin son illər islahatların gələcək irəliləyişi üçün yaradılmış uğurlu sosial-iqtisadi baza, zənnimizcə, artıq bu gün iqtisadiyyatımız qarşısında rəqabət qabiliyyəti daha yüksək olan ilk əlli ölkə sırasına daxil olmasına imkan yaratmışdır. [1, 4] Belə dinamika, fikrimizcə, milli iqtisadi təhlükəsizliyimizin təmin edilməsinin

təkmilləşdirilməsinin davam işinin real və eyni zamanda, irimiqyaslı məqsədidir. Çoxillik beynəlxalq təcrübə göstərir ki, iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinin davam etdirilməsi və Azərbaycanda innovasiya sisteminin formalaşması iqtisadiyyatımızı üstün xammal ixracı inkişafı zonasından çıxarmağa imkan verəcək və emal sahələrinin artım dinamikasına güclü təkan verəcək, ölkənin dünya birliyində rəqabətqabiliyyətliliyini və onun dünya iqtisadi məkanına bərabər hüquqlu inteqrasiyasını tam mənada təmin edəcək.

Bununla yanaşı, fikrimizcə, vergi hüquq pozuntuları risklərinin də əhəmiyyətinə xüsusi yanaşmaq lazımdır. Bunlar onunla təhlükəlidir ki, vergi sahəsində korrupsiyanın təzahürləri ilə birləşərək kütləvi xarakter daşıya bilər və nəticədə vergi ödəyicilərinin davranış normalarında tam yol verilən və təbii görünən vergi hüquq pozuntuları kimi qəbul edilməsi istiqamətində ictimai şüur transformasiyasına səbəb ola bilər. Bu, ölkənin sabit və normal fəaliyyət göstərən vergi sisteminin mənəvi əsaslarının dağılması riskləri üçün zəmin yarada bilər [8, 9].

4. Nəticə

Azərbaycanda aparılmaqda olan uğurlu iqtisadi siyasət ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi səviyyəsinin xeyli yüksəlməsinə gətirmişdir. Tanınmış reyting şirkətlərinin, Dünya İqtisadi Forumunun, Dünya Bankının və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların iqtisadi inkişaf, rəqabətqabiliyyətlilik və biznes mühitinin qiymətləndirilməsi üzrə hesabatları bu faktı bir daha təsdiqləyir.

Vergi riskləri problemlərinə dair elmi təfəkkürün birtərəfli istiqamətini qeyd etmək istərdim. Mövcud nəşrlər vergi riskləri məsələlərinə toxunur, onları müstəsna olaraq vergi ödəyicisinin riskinin minimuma çatdırılması mövqeyindən nəzərdən keçirirlər. Burada vergi pozuntularının kütləvi yayılması ilə əlaqədar dövlətin, cəmiyyətin riskləri haqqında məsələnin qoyuluşu və bu mənfi meyilin azaldılması əlamətləri yoxdur. Bu vəziyyətin səbəbi aydındır: cəmiyyətdə elə qüvvələr vardır ki, onlar vergi ödəyicilərinin risklərinin minimuma çatdırılmasında maraqlıdır, lakin dövlət büdcəsi üçün vergi təhlükəsizliyi risklərinin azaldılmasına motivasiya yoxdur. Görünür, Azərbaycan Respublikasında vergi təhlükəsizliyi probleminə nəzəri və praktiki yanaşmalarda bu boşluğun doldurulması zərurəti yetişmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. [www.weforum.org/WEF/The Global Competitiveness Report 2011-2012](http://www.weforum.org/WEF/The%20Global%20Competitiveness%20Report%202011-2012). (*Dünya İqtisadi Forumu- Global Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı, 2011-2012*)
2. Тимофеева И.Ю. (2012). Налоговая безопасность государства и бизнеса: проблемы теории и практики. Бухгалтер и закон. № 2, с. 45-48. (*Timofeyev İ.Y. (2012). Dövlətin və biznesin vergi təhlükəsizliyi – nəzəri və praktiki problemlər. Mühəsi və qanun. № 2, səh.45-48*)

3. Тихонов Д.Н. (2002). Основы налоговой безопасности. Москва. Аналитика-Пресс, 479 с. (*Tixonov D.N. (2002). Vergi təhlükəsizliyinin əsasları. Moskva. Analitika-Press, 479 s.*)
4. www.weforum.org/WEF/The Global Competitiveness Report 2011-2012/ Global Risk Report. 2012. (*Dünya İqtisadi Forumu- Qlobal Rəqabətqabiliyyətlik Hesabatı, Qlobal Risklər. 2012*)
5. Портер М. (2000). «Конкуренция», Москва. «Вильямс», 495 с. (*M.Porter (2000). "Rəqabət", Moskva. "Vilyams", 495 s.*)
6. «Налоговая политика в социально-экономическом развитии стран с переходной экономикой». (2011). Под ред. Р.С.Гринберга, З.Н.Кузнецовой, Санкт-Петербург. Алетейя, 392 с. (*Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafında vergi siyasəti. (2011), R.S.Qrinberq və Z.N.Kuznetsovanın redaktəsi ilə. Sankt-Peterburq. Aleteya, 392 s.*)
7. Брызгалин А.В. и др. (2006). Налоговая оптимизация: принципы, методы, рекомендации, арбитражная практика. Екатеринбург: Изд-во «Налоги и финансовое право», 643 с. (*Bрызqalin A.V. və b. (2006). Vergi optimallaşdırılması: prinsiplər, metodlar, tövsiyələr, arbitraj praktikası. Yekaterinburq: "Verg və Maliyyə hüququ" nəşriyyatı, 643 s.*)
8. Теория и практика налогообложения. (2012). Под ред. Н.И.Малис. Москва. Магистр Инфра-М. 314 с. (*Vergitutma nəzəriyyəsi və praktikası. (2012). N.İ.Malisin redaktəsi ilə. Moskva. Maqistr İnfra-M., 314 s.*)
9. Перов А.В., Толкушкин А.В. (2012). «Налоги и налогообложения», Москва. Изд-во Юрайт, 899 с. (*Perov A.V., Tolkuşkin A.V. (2012), "Vergi və vergitutma". Moskva. Yurayt nəşriyyatı, 899 s.*)
10. Райнерт Э.С. (2011). «Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными». Москва. Изд.дом ВШЭ, 384 с. (*Raynert E.S. (2011). "Varlı ölkələr necə varlı oldular və nə üçün kasıb ölkələr kasıb qalırlar". Moskva.. VŞE nəşriyyat evi, 384 s.*)
11. www.azstat.org - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin saytı.

Юсифов Джейхун Рамиз оглы

доктор философии по экономике,

Учебный центр Министерства Налогов Азербайджанской Республики

Роль налоговой безопасности в конкурентоспособности национальной экономики

Аннотация

Цель исследования – исследование системы налоговой безопасности в контексте конкурентоспособности национальной экономики

Методология исследования – системный подход и сравнительный анализ.

Результаты исследования – на основе исследования содержания, функций и основных элементов налоговой безопасности определены их влияние на конкурентоспособность национальной экономики.

Ограничения исследования – требуется более углубленное и системное исследование.

Практическая значимость исследования – возможность использования в качестве научного источника при решении задач налоговой безопасности, связанных с экономической безопасностью страны.

Оригинальность и научная новизна – вопросы налоговой безопасности изучены в контексте конкурентоспособности.

Ключевые слова: *налоговая безопасность, конкурентоспособность национальной экономики.*

Yusifov Jeyhun Ramiz oglu

Phd., Training Center for Ministry
of Taxes of Azerbaijan Republic

The role of tax security system in the competitiveness of the national economy

Abstract

Purpose – the study of the tax system and the security context of the competitiveness of the national economy.

Methodology – a systematic approach and a comparative analysis.

Findings – based on the study of the content, functions, and basic security elements of the tax determined by its impact on the competitiveness of the national economy.

Research limitations – requires more in-depth and systematic study.

Practical implications - use as a research source for solving tax security related with economic security of the country.

Originality – tax security issues explored in the context of competitiveness.

Key words: *tax security, competitiveness of national economy.*

JEL Classification Codes: E62, H21, O23.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 20.12.12.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 27.12.12.

Çapa qəbul olunmuşdur: 24.01.13.